

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

ЈЕВРЕЈИ

Уређивачки одбор

- Мр Зоран Комадина, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Јелена Атанасијевић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
- Др Владимир Поломац, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Никола Бубања, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Часлав Николић, ванредни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Мирјана Мишковић Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
- Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д Анунцио”, Пескара, Италија
- Др Ала Татаренко, ванредни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
- Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
- Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
- Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
- Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
- Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредник

- Др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Часлав Николић, ванредни професор

Рецензенти

- Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)
- Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)
- Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)
- Др Катарина Мелић, редовни професор (Крагујевац)
- Др Богуслав Зјелински, редовни професор (Познањ, Пољска)
- Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)
- Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)
- Др Ала Татаренко, ванредни професор (Лавов, Украјина)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XV међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(30–31. X 2020)

Књига II/1

ЈЕВРЕЈИ

Уредници

Проф. др Драган Бошковић
Проф. др Часлав Николић

Крагујевац, 2021.

САДРЖАЈ

1.

Nevena M. ĐAKOVIĆ

JASENOVAC: OD HOLOKAUSTA DO ŽRTVENOG NARATIVA / 17

Vesna S. PERIĆ

FENIKS JE ŽENSKOG RODA: (NE)MOGUĆNOST
ISCELJENJA TRAUME IZREČENE SOTTO VOCE / 25

Сашиа Ж. РАДОВАНОВИЋ

ЈЕВРЕЈСКО ПИТАЊЕ У НИЧЕОВОЈ ФИЛОЗОФИЈИ / 35

Suzana J. MARJANIĆ

CHARLES PATTERSON I JACQUES DERRIDA
О HOLOKAUSTU ŽIVOTINJA / 43

Sabina S. GIERGIEL

NA MARGINI ISTORIJE: ŽIVOTINJE I HOLOKAUST U ROMANU
AVETI IZ JEDNOG MALOG GRADA IVANA IVANJIJA / 53

Бранислав М. ЖИВАНОВИЋ

ОДЛИКЕ ЕСЕЈИСТИЧКОГ СТВАРАЛАШТВА
ВАЛТЕРА БЕНЈАМИНА / 63

Милица М. КАРИЋ

ШОА/ХОЛОКАУСТ: КЊИЖЕВНОКУЛТУРОЛОШКИ ОДГОВОР / 77

Нађаиша П. РАКИЋ

ПОСТКОЛОНИЈАЛНО ПРОМИШЉАЊЕ ЕВРОПСКОГ ХОЛОКАУСТА / 93

Александра П. СТЕВАНОВИЋ

ЈЕЗИК БЕЗ ИДОЛА: ОД ВОДИЧА ЗА ЗБУЊЕНЕ
ДО РЕЧНИКА ТЕХНОЛОГИЈЕ / 109

2.

Светлана М. РАЈИЧИЋ ПЕРИЋ

ИДЕНТИТЕТ САВРЕМЕНЕ ИЗРАЕЛСКЕ ПОЕЗИЈЕ
ИЗМЕЂУ НЕОПСАЛМОДИЧНОГ И ПРОФАНОГ,
ЦИОНИЗМА И АКУЛТУРАЦИЈЕ / 121

Владимир Б. ПЕРИЋ

ПАЛИМПСЕСТ ПРОГОНА: ПРЕВЛАДАВАЊЕ АНТИСЕМИТИЗМА
У РОМАНУ ОЛГЕ ТОКАРЧУК КЊИГЕ ЈАКОВЉЕВЕ / 137

Јасмина М. АХМЕТАГИЋ

ТРАУМА НЕИЗРЕЦИВОГ И ОБЛИКОВАЊЕ ИДЕНТИТЕТА:
БЕСУДБИНСВО ИМПРЕА КЕРТЕСА / 147

Катарина Н. ПАНТОВИЋ
„ВЕРОВАТНО ЈЕВРЕЈИН” – ПИТАЊЕ ЈЕВРЕЈСТВА ФРАНЦА КАФКЕ / 157

Милош М. ЈОВАНОВИЋ
ЛЕСИНГОВ НАТАН МУДРИ И НЕМАЧКА
ФИЛОЗОФИЈА ПРОСВЕТИТЕЉСТВА / 169

Светлана В. СТЕВАНОВИЋ
АНТИСЕМИТИЗАМ У ДЕЛУ ПИЈА БАРОХЕ / 177

Милица С. СТАНКОВИЋ
БУЂЕЊЕ УНУТАР СНА: КАБАЛИСТИЧКА ТРАДИЦИЈА
У ПРОЗИ ХОРХЕА ЛУИСА БОРХЕСА / 189

Данијела М. ЈАЊИЋ
РАЗУМ И СТВАРНОСТ У РОМАНУ ЗАР ЈЕ ТО ЧОВЕК ПРИМА ЛЕВИЈА / 203

Андријана М. ЈАНКОВИЋ
ЈЕВРЕЈИН КАО СТРАНАЦ У НОВЕЛИ „ГОЈ”
(„UN GOÛ”) ЛУИЋИЈА ПИРАНДЕЛА / 213

Љиљана З. ПЕТРОВИЋ
ТРАУМА – МЕМОРИЈА И НАРАЦИЈА: А. БАРИКО И С. ЖАПРИЗО / 223

Татара В. VALČIĆ BULIĆ
JOURNAL D'UNE FEMME DE CHAMBRE D'OCTAVE MIRBEAU
ET L'ANTISEMITISME DES ANNÉES 1900 EN FRANCE / 233

3.

Катарина В. МЕЛИЋ
HISTOIRE ET POSTMÉMOIRE: HISTOIRE DES GRANDS-
PARENTS QUE JE N'AI PAS EUS D'IVAN JABLONKA / 243

Јелена С. МЛАДЕНОВИЋ
АУШВИЦ ДАНАС – ОПРАШТАЊЕ КАО ПОМИРЕЊЕ И НЕМИРЕЊЕ / 253

Дејан Д. АНТИЋ
СТРАДАЊЕ НИШКИХ ЈЕВРЕЈА У КОНЦЕНТРАЦИОНОМ
ЛОГОРУ НА ЦРВЕНОМ КРСТУ (1941–1944) / 263

Јелена Д. LOPIČIĆ JANČIĆ i Ljubica M. VASIĆ
GENOCIDE AGAINST THE JEWS IN SERBIA IN 1941–1945 / 271

Александра Р. ПОПИН
ВИЦ О ЈЕВРЕЈИМА У ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИМА (ХУМОР И РАТ) / 283

4.

Aleksandar D. RADOVANOVIĆ
„ЈЕВРЕЈСКО ПИТАЊЕ” I ИМИГРАНТСКА КРИЗА У БРИТАНИЈИ
ПОЗНОГ ВИКТОРИЈАНСКОГ ДОБА / 295

Tomislav M. PAVLOVIĆ
ANTISEMITIZAM T. S. ELIOTA
ILI KO JE ZAPRAVO GOSPODIN BLAJŠTAJN / 309

Азра А. МУШОВИЋ
СА ДИСТАНЦЕ – СИЛВИЈА ПЛАТ, ПЕСМЕ О ХОЛОКАУСТУ
И ПИТАЊЕ ИДЕНТИФИКАЦИЈЕ „НЕ-ЖРТВЕ” / 319

Ана М. СИТАРИЦА
ЈЕВРЕЈСКО НАСЛЕЂЕ У ДРАМСКОМ СТВАРАЛАШТВУ
ХАРОЛДА ПИНТЕРА / 331

Андрија З. АНТОНИЈЕВИЋ
АКТУЕЛНОСТ ХОЛОКАУСТА У ДРАМИ ПЕПЕО
ПЕПЕЛУ ХАРОЛДА ПИНТЕРА / 329

Александра З. СТОЈАНОВИЋ
ХИБРИДНИ ИДЕНТИТЕТ QUEER ЈЕВРЕЈА У ДРАМИ
АНЂЕЛИ У АМЕРИЦИ ТОНИЈА КУШНЕРА / 351

Violeta M. JANJATOVIĆ
DRUGI U DRUGOM SVETSKOM RATU: SLIKA ЈЕВРЕЈА У
ROMANU BALKANSKA TRILOGIЈА OLIVIЈЕ MENING / 363

Vorjanka Z. ĐERIĆ DRAGIĆEVIĆ
(POST)МЕМОРИЈА I НАРАСИЈА ТРАУМЕ: ZLOKOVNI
CRNI PSI ПЈАНА МАКЈУАНА / 373

Јелена М. ТОДОРОВИЋ ВАСИЋ
БРУНОВА ПЕРЦЕПЦИЈА ЈЕВРЕЈА У РОМАНУ ДЕЧАК
У ПРУГАСТОЈ ПИЦАМИ ЦОНА БОЈНА / 381

2

Милош М. ЈОВАНОВИЋ¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет

ЛЕСИНГОВ НАТАН МУДРИ И НЕМАЧКА ФИЛОЗОФИЈА ПРОСВЕТИТЕЉСТВА

Рад представља прилог књижевнотеоријском, херменеутичко-феноменолошком проучавању драме *Натан Мудри* (1779) немачког књижевника 18. века Готхолда Ефраима Лесинга у контексту немачке филозофије и културе просветитељства. Основна метода рада је херменеутичка, дакле, метода која, сходно Гадамеровој позицији, представља средњи пут између феноменологије и дијалектике. Циљ рада је да на нити водиљи херменеутичке експликације чувеног Лесинговог дела из немачке књижевности 18. века, и то првенствено из угла анализе лика Натана Мудрог, разобличи неке од основних идеолошких предрасуда немачке и европске културне парадигме просветитељства, у првом реду онтолошки монизам рационализма 18. века као корен потоњих тоталитарних идеологија немачке и европске културне историје.

Кључне речи: Лесинг, *Натан Мудри*, немачка филозофија просветитељства

Садејство теологије и политике у њиховом заједничком покушају да се одупру критици просветитељства био је окидач који је покренуо Лесинга да објави своје идеје о религији и њеној повести у форми једне драме. Евангелистичко-лутеранска црква и апсолутистичка држава склопили су на крају религијских ратова споразум, када је 1648. године у чувеном Вестфалском миру вера стављена под ингеренцију покрајина (нем. „Landeskirchentum”), што је покрајинским, тј. територијалним кнежевима омогућило да одлучују о питањима вере и религије.

У тзв. „спору око фрагмената” („Fragmentenstreit”), који се водио између Лесинга и Гецеа (Goeze), ради се о односу између откровења и ума, као и о питању да ли хришћанин мора да прихвати откровење, а да при томе не употребљава свој ум, нити да подвргава критици његово књижевно и институционално предање, тј. Библију и цркву. Како би сликовито приказао ову расправу са Гецеом и појаснио сопствено становиште, Лесинг саставља тзв. „параболу о палати”, претечу чувене „параболе о прстену”, која представља сâму основу драме *Натан Мудри* (1779) (уп. Алт 1996; Албрехт 1997; Арент 1990; Барнер 1998).

Лесингова првобитна намера је била да напише комад који ће бити нека врста комедије и која ће бити окончана двоструком свадбом; у таквој констелацији Саладин би требало да се венча са Рехом, а темплар са султановом сестром (уп. Демец 1966: 156).

Потпуно у складу са просветитељским наративним стратегијама, које повлаче строго разграничење и посве дуалистичку, дихотомну поделу између језгра и периферије, центра и маргине драмског збивања, разговор о религији између Натана Мудрог и Саладина Лесинг ставља у сâм центар своје монументалне просветитељске, рационалистичке драме *Натан Мудри*. Саладин није задовољан Натановим избегавајућим одговором, јер очекује да се Натан одлучи за неку од религија из увида, разлога и избора онога што је боље. Из истог разлога он не

1 milos.ml.jovanovic@gmail.com

може да схвати Натаново извињење да је отац из параболе о прстену сачинио три прстена с намером да не могу да се разликују. У тој тачки долази до судара два појма религије. Саладин полази од религије као повесне творевине која се заснива на откровењу, која је записана у Светом писму, из које су изведени одређени ритуали и правила понашања, све до, како се у драми каже, облачења, хране и пића. У томе, према његовом мишљењу, лежи права разлика између религија. Насупрот томе, Натан као највећи представник просветитељства у драми полази од једне опште, може се чак рећи и универзалне религије, која спада у природна обележја сваког човека понаособ, а које му омогућује да спозна Бога уз помоћ свог ума. Управо из тог разлога Натан покушава да објасни султану да оно што свако од њих сматра за оно што раздваја заправо повезује све људе и да је заједнички темељ свих религија. Зар се, пита се Натан, све религије не заснивају на повести, на писаном или усменом предању. У оваквом Натановом резонувању, типичном за просветитељство не само као за епоху европског и немачког духа 18. столећа, већ и као закон кретања европског и немачког духа током читаве његове повести, присутан је један унификујући, тоталитарни начин мишљења чијим дејством се поништава сваки облик разлике, хетерогености и другости. Посматрано са становишта чистог разума, ишчезавају све разлике међу религијама и настаје једна универзална, 'мондијалистичка' религија која не подноси било какав облик другости и/или разлике.

У овом контексту Натан не говори муслиману Саладину само са становишта другог, становишта јеврејске вере; он говори и о каснијем историјском месту оног универзално-повесног процеса, који Лесинг описује у свом спису *Васпишање људског рода* и у којем, према његовом схватању, „откривене истине” („die geoffenbarten Wahrheiten”) треба, према вољи предсказања, да постану „истине ума” („Vernunftwahrheiten”). Једна таква светскоисторијска перспектива обележава трећи део разговора о религији, у којем Натан довршава параболу о прстену и у којем говори о крају свих времена. Судија посеже за мотивом о „чудесној снази” правог прстена и констатује да се она није доказала у досадашњој повести религије, карактеристичној по узајамном разарању.

Jeder liebt sich selber nur
Am meisten? – O, so seid ihr alle drei
Betrogene Betrüger! Eure Ringe
Sind alle drei nicht echt. Der echte Ring
Vermutlich ging verloren. Den Verlust
Zu bergen, zu ersetzen, ließ der Vater
Die drei für einen machen. (Лесинг 1996: 444)

Судија прелази на садржај који је заједнички трима религијама, који, међутим, до сада још увек није развио своју „чудесну снагу”. Зато саветник почиње апелом на сва три сина, на хришћанина, муслимана и Јеврејина, да би требало да прихвате ствар у потпуности онако како стоји пред нама, тј. да би требало да задрже своје „веровање у откровење” („Offenbarungsglauben”). Могуће је, како сазнајемо у драми, да отац није више желео да трпи „тиранију једног прстена” у својој кући, да рат религија не одговара предсказању Бога, који све своје синове и све своје кћери воли у подједнакој мери. Према ономе што читам у Лесинговој драми, Бог не жели да разреши питање истине у повести, већ би људи требало пре свега да се управљају према предсказању исправном употребом своје слободне деловања, и то тако што захтев љубави своје религије претачу у дело.

Es eifre ein jeder seiner unbestochnen
 Von Vorurteilen freien Liebe nach!
 Es strebe von euch jeder um die Wette,
 Die Kraft des Steins in seinem Ring' an Tag
 Zu legen! komme dieser Kraft mit Sanftmut,
 Mit herzlicher Verträglichkeit, mit Wohltun,
 Mit innigster Ergebenheit in Gott
 Zu Hilf! (Лесинг 1996: 444)

Не ради се, дакле, о томе да се буде хришћанин, муслиман или Јеврејин, већ о томе да се прихвати највиши императив просветитељства, а то је да се пре и изнад свега буде човек, човек који воли свог ближњег, што је заједничка црта свих религија.

'Добар човек' се, према ономе што читамо у драми о Натану Мудром, одликује, поред оданости Богу, пре свега својим друштвеним врлинама: према људима других вероисповести он гаји љубав без предрасуда, полази му за руком да овлада својом агресијом и мрачним нагонима, искрено се труди да успостави поредак суживота са другим људима и постаје милостив (што је заједничка карактеристика све три велике религије).

Говор о „три преваранта” се заснива на једној јеврејској расправи, у којој Мојсије Мајмонид (Moses Maimonides, 1135–1204) из Кордобе, лекар и филозоф, резонује на следећи начин:

„Свака религија има своје оправдање, своје посебно предање и своје доказе о традицији. Међутим, видимо да се свака религија представља као једино истинита и због тога одбацује учење других религија као погрешно. Отуда човек који трага за истином почиње да пореди религије. Притом сазнаје да и друге религије садрже истине, док сопствена [религија] садржи и неусклађености. Знање о овим неусклађеностима чини овог човека толерантним у односу према другим религијама. Сопствени погледи су, међутим, недовољни зато што ће тек месија показати коначну истину. До тада су они који своју религију узимају као једино истиниту преваранти, а њихове присталице, које друге религије прогањају као погрешна учења, уместо да следе заповести сопствене религије, [јесу] преварени преваранти [betrogene Betrüger].” (Ни-венер 1988: 203)

Следећи за нашу тему важан аспект Лесингове драме о Натану Мудром јесте питање о толеранцији. Тај појам је утврђен на непријатељској слици против-реформаторског католицизма, тј. у захтеву да буде једина инстанца која чини блаженим. Такав захтев Реха подвргава оштрој иронији у разговору са Ситом, када јој ова говори о Даји, гувернанти. Реч „општи” из тог разговора јесте превод речи „католички” и упућује на то да појам толеранције треба да означава супротан програм у односу на досадашњу религијску праксу. Такву религијску праксу темплар у разговору са Натаном именује речју „Menschenmäkelei” и пребацује Јеврејима да су се први означили као „изабрани народ” и да су овај понос пренели и на хришћане и муслимане. Нетолерантност се, дакле, испоставља као заједничко обележје религија откровења.

У разговору са Саладином Натан каже да је претпоставка толерантног опхођења са људима друге вере да при томе нико не може да захтева од људи друге вере да се одрекну сопствене вере како не би противречили вери других. Сходно томе, противречност између религија и култура не треба да буде намерно запостављана, већ мора изричито и отворено да буде прихваћена. Разумевање не може да буде остварено по цену прилагођавања и подређивања туђем религијском и културном идентитету, већ се, сходно основним идејама просветитељства, остварује

само под претпоставком успостављања заједничких, универзалних вредности. Међутим, сходно основним претпоставкама просветитељске културне идеологије, ове опште, универзалне, унификујуће вредности могуће је остварити само под претпоставком поништавања свих разлика међу религијама и културама, а то је управо онај аспект који Лесингова драма губи из вида када испоставља захтев за толеранцијом у овде описаном и интерпретираном смислу те речи. Унификација култура и религија је могућа само под фундаменталном претпоставком поништавања свих разлика и хетерогености које владају међу њима.

На крају драме нагло се прекида представљање културе разговора између припадника различитих религија и народа, као и утопија суживота у толеранцији и љубави. Последња сцена није више утопија, већ само моменат среће за пар привилегованих за време једног провизорног примирја (Клигер 1994: 226).

Из свега горе реченог јасно и недвосмислено произлази да Лесингова драма *Натан Мудри* заслужује епитет монументалне, можда и највеће драме просветитељства која је икада створена код Немаца, па и шире. Као таква она не представља никакав изузетак од основног закона кретања европског, посебно немачког духа од његових прапочетака, у време када су стари многобожачки пантеон европске и немачке митологије почели да смењују први зачеци једнобожачког пантеона хришћанства и других религија откровења. Посебну пажњу ова драма завређује зато што као предмет једног строго херменеутичког читања, тј. тумачења које, у духу чувене Шлајермахерове крилатице, претендује на то да разуме аутора боље него што је он разумео самога себе, нуди одговоре на нека питања која у књижевној херменеутици неретко остају без утемељеног одговора. Драму зато не треба схватати само као пуки симптом једног времена, времена просветитељства у Европи и Немачкој 18. века, чији закони кретања опстају од првих прапочетака немачке и европске културне историје све до 20. столећа у Европи, све до тоталитарних идеологија које су, као што је општепознато, као своју крајњу последицу имале геноцид и Холокауст. Лесингова драма се као један херменеутички значењски прираст истиче пре свега као аутентично књижевно уметничко дело које баца светлост на просветитељство као основни закон кретања немачког и европског духа кроз читаву његову културну историју. Истовремено, ова драма, као што смо показали и као што ће у наставку нашег рада постати још очигледније, садржи у гласовима и начинима резонувања појединих својих ликова управо оне елементе које смо означили као елементе просветитељства као основног закона кретања немачког и европског духа током читаве његове културне историје. Тачније, гласови који се јављају у драми осведочење су оног тоталитаризма који смо означили као просветитељски и који је могуће лакше схватити једино из перспективе једне универзалне дијалектике просветитељства.

Основни програм просветитељства је, као што је на основу увида у литературу код многих еминентних аутора познато, било „рашчаравање света” („Entzauberung der Welt”) (Хоркхајмер/Адорно 2011: 9; уп. Вебер 2013). Не сме да постоји никаква тајна, али исто тако ни жеља за откровењем тајне (Хоркхајмер/Адорно 2011: 11). Притом је исто тако важно напоменути да је „рашчаравање света” заправо „истребљење анимизма” (Хоркхајмер/Адорно 2011: 11). Па чак и предсократске космологије треба, према ауторима *Дијалектике просветитељства*, у том контексту посматрати као прве зачетке једног рационалистичког, просветитељског погледа на свет, јер, према њиховом мишљењу, те космологије представљају прелазну фазу између два погледа на свет; влажност, оно нераздвојено, ваздух, ватра, који се код њих означавају као „праграђа природе”,

јесу управо „рационализовани одрази митског погледа” (Хоркхајмер/Адорно 2011: 11). Одуховљење многозначности митских демона из прастарих, митских времена у „чисту форму онтолошких суштина” јесте процес рационализације и просветљења који се овде има на уму, при чему у Платоновим идејама и патријархални богови Олимпа у коначном исходу бивају обухваћени и схваћени од стране „филозофског логоса” (Хоркхајмер/Адорно 2011: 12). Просветитељство је у платоновском и аристотеловском наслеђу метафизике препознало „старе силе” и прогањало је претензију на истину универзалија као сујеверје; у ауторитету општих појмова оно и даље види страх пред демонима, путем чијих одраза људи теже да у магичном ритуалу овладају и утичу на природу, јер од сада материјом треба овладати без илузија снага које владају, као и без илузија скривених особености, па тако у крајњој линији следи да оно што се не даје подредити мерилу прорачунљивости и корисности, за просветитељство важи као сумњиво (Хоркхајмер/Адорно 2011: 12). Са његовим (просветитељским) сопственим идејама о људским правима ствари стоје исто као са старијим универзалијама: на сваком духовном отпору на који наилази увећава се његова снага (Хегел, *Феноменологија духа*), а то је тако зато што се просветитељство и у митовима препознаје; а на које год митове да се овај отпор позива, ти митови се испостављају као „принцип разарајуће рационалности који пребацују просветитељству”, из чега у крајњој линији следи да је просветитељство тоталитарно (Хоркхајмер/Адорно 2011: 12).

Као бивство и збивање просветитељство признаје само оно што се даје схватити кроз „јединство” („Einheit”); његов идеал је систем, из којег произлази све и свашта (Хоркхајмер/Адорно 2011: 13). „Митологизујуће поистовећивање идеја са бројевима” у Платоновим последњим списима изражава чежњу свеколиког демитологизовања, па је тако број постао „канон просветитељства” (Хоркхајмер/Адорно 2011: 13). Идентична поистовећивања владају грађанском правдом и разменом добара; грађанским друштвом влада еквивалент, оно пореди оно што није истог имена, тако што га редукује на апстрактне величине, па тако за просветитељство постаје пуки привид оно што не ишчезава у бројевима, а на крају у броју Један (Хоркхајмер/Адорно 2011: 13). Модерни позитивизам прогања оно што није истог имена у песништво, па тако у крајњој линији следи да јединство остаје лозинка од Парменида до Расела, при чему се истрајава на разарању богова и квалитета (Хоркхајмер/Адорно 2011: 13–14). Јединство изманипулисаног колектива састоји се у негацији свега појединачног, то је презир према врсти друштва које жели да га учини једним; хорда, чије се име без сваке сумње појављује у организацији Хитлерове омладине („Hitlerjugend”), није пад у старо варварство, већ „тријумф репресивног егалитета”, „развијање истости права у неправу уз помоћ истих” (Хоркхајмер/Адорно 2011: 19). Талми-мит фашиста разоткрива се као прави мит предвремена, утолико што је прави угледао одмазду, док је неправу, погрешни слепо извршава на жртвама; сваки покушај да се сломи присила природе, тако што се слама природа, све дубље доспева у принуду над природом, па није чудо што је, како закључују аутори *Дијалектике просветитељства*, тако протекло као пут европске цивилизације (Хоркхајмер/Адорно 2011: 19).

Хтонска божанства прачовека бивају прогоњена у пакао, у који се преображава земља под дејством сунчане и светлосне енергије Индре и Зевса (Хоркхајмер/Адорно 2011: 20). Дакле, многобожачки праисторијски пантеон богова преображава се у једног Бога сунчане светлости, тај Бог прогања хтонска божанства у пакао. Идентичан процес цивилизације може се прочитати и на филозофској равни, паралелној овом митолошком процесу, када онтолошки плурализам бива

потиснут од стране онтолошког монизма. Нововековно унификујуће Једно разара праисторијско хаотично мноштво.

Лесингова просветитељска, рационалистичка драма *Натан Мудри* представља само једну од успутних станица незаустављивог процеса цивилизације који смо означили као просветитељство или дијалектику просветитељства. Истовремено, ова драма се у херменеутичком смислу те речи одликује и једним специфичним „значањским прирастом” у односу на културну традицију из које вуче корене, а то је традиција просветитељства и рационализма у филозофији и књижевној уметности. Лесингово књижевноуметничко остварење није само пуко опонашање књижевно-филозофске традиције просветитељства, већ и њено критичко преиспитивање, и у тој чињеници се управо и састоји „значањски прираст” овог књижевног дела. Независно од тога да ли је аутор би свестан тога или не, да ли је у потпуности свестан какве је ликове уобличио у свом делу, да ли ти ликови испуњавају један од основних захтева просветитељства за хуманизмом, хуманошћу, из наше херменеутичке перспективе јасно и недвосмислено произлази да је Лесинг у свом делу оставио трагове оне културне идеологије просветитељства чију негативну страну смо покушали да кроз једно строго иманентно тумачење разоткријемо. Стога је без изузетка сваки дискурс који превиђа ове негативне, тоталитарне стране просветитељства и сâм нужно тоталитаран. Свако ко данас после критичких осврта постмодерне филозофије и критичке теорије друштва на просветитељство гледа одобравајуће као на безалтернативни ток европске цивилизације, као на идеологију која ће донети коначно разрешење свих историјских противречности, свако, дакле, ко не види шта се дешава у позадини просветитељства, на његовом наличју, тај не разуме да његово мишљење запада у тоталитаризам. Просветитељство је, да поновимо речи аутора *Дијалектике просветитељства*, у својој бити тоталитарно. У његовој идеолошкој основи је онтолошки монизам који поништава сваки облик другости и разлике.

ЛИТЕРАТУРА

- Албрехт 1997: W. Albrecht, *Gotthold Ephraim Lessing*, Stuttgart, Weimar: Metzler.
- Алт 1996: P.-A. Alt, *Aufklärung*, Stuttgart, Weimar: Metzler.
- Арендт 1990: D. Arendt, *Gotthold Ephraim Lessing: Nathan der Weise. Grundlagen und Gedanken zum Verständnis des Dramas*, Frankfurt am Main: Diesterweg.
- Барнер 1998: W. Barner u. a., *Lessing. Epoche – Werk – Wirkung*, München: Beck.
- Вебер 2013: M. Weber, *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus*, München: Verlag C. H. Beck.
- Демец 1966: P. Demetz, *Gotthold Ephraim Lessing 'Nathan der Weise'*, Frankfurt am Main, Berlin: Ullstein.
- Клигер 1994: R. Klüger, *Katastrophen. Über deutsche Literatur*, Göttingen: Wallstein.
- Лесинг 1996: G. E. Lessing, *Dramen*, Bindlach: Gondrom.
- Нивенер 1988: F. Niewöhner, *Veritas sive Varietas: Lessings Toleranzparabel und das Buch von den drei Betrügnern*, Heidelberg: Lamberg Schneider.
- Хоркхајмер/Адорно 2011: M. Horkheimer / T. W. Adorno, *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.

LESSINGS NATHAN DER WEISE UND DIE DEUTSCHE PHILOSOPHIE DER AUFKLÄRUNGSZEIT

Zusammenfassung

Die vorliegende wissenschaftliche Arbeit befasst sich mit Gotthold Ephraim Lessings Drama *Nathan der Weise* im Zusammenhang und im Lichte der deutschen Philosophie der Aufklärungszeit. Die Grundmethode der Arbeit ist die phänomenologisch-hermeneutische, bzw. die hermeneutische Methode als jene Methode, die laut Gadamer zwischen Phänomenologie und Dialektik steht. Unsere hauptsächlich immanente Untersuchung zeigt, dass Nathans Aufklärungsweisheit auch eine andere Seite aufweist, nämlich jene dunkle Seite der Aufklärung, die als der philosophische, ontologische Monismus jede Heterogenität des Denkens und Lebens im Voraus eliminiert und zerstört. Es wird mit dieser Arbeit gezeigt, dass der Aufklärungsgedanke des Monismus jenen Rückschritt zum Totalitarismus enthält, von dem vor allem Adorno und Horkheimer in ihrer *Dialektik der Aufklärung* gesprochen haben. In diesem Sinne stellt die vorliegende Arbeit einen Beitrag zur Deutung des Werks von Lessing im Lichte der besprochenen Dialektik der Aufklärung und im Zusammenhang mit ihr.

Schlüsselwörter: Lessing, *Nathan der Weise*, deutsche Philosophie der Aufklärungszeit

Mилош M. Jovanović

